

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.922:330.341.1

Ведернікова С.В.кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління,
фінансів та адміністрування
Одеського інституту

Міжрегіональної Академії управління персоналом

СУЧАСНІ ТRENДИ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті структуровані основні школи та наукові концепції, які займаються дослідженням глобалістики. Сформовано архітектуру процесу глобалістики, визначено основні виміри глобалізації як об'єктивної категорії. Виділено шість ключових ознак глобалізації, з яких чотири стосуються економічної сфери. До найважливіших проявів глобалізації належать збільшення відкритих національних економік; бурхливий розвиток системи засобів єдиної світової інформаційної мережі; збільшення та активізація ТНК; зменшення ролі уряду в управлінні національною економікою; збільшення нерівномірності економічного розвитку країн; прискорення взаємодії національних культур; створення крос-культурного середовища функціонування глобальної економіки. Класифіковано позитивні та негативні наслідки глобалізації. Розглянуто базові глобальні парадокси, а також запропоновано вектори формування стратегії позитивних сценаріїв світового розвитку.

Ключові слова: глобалізація, тренди глобалізації, наслідки глобалізації, концепції глобалізації, глобалізаційні парадокси, сценарії глобального розвитку.

В статье структурированы основные школы, которые занимаются исследованиями глобалистики. Сформирована архитектура процесса глобалистики, определены основные измерения глобализации как объективной категории. Выделены шесть ключевых признаков глобализации, из которых четыре касаются экономической сферы. К важнейшим проявлениям глобализации относятся увеличение открытых национальных экономик; бурное развитие систем единой мировой информационной сети; увеличение и активизация ТНК; уменьшение роли правительства в управлении национальной экономикой; увеличение неравномерности экономического развития стран; ускорение взаимодействия национальных культур; создание кросс-культурной среды функционирования глобальной экономики. Классифицированы положительные и отрицательные последствия глобализации. Рассмотрены базовые глобальные парадоксы, а также предложены векторы формирования стратегии положительных сценариев мирового развития.

Ключевые слова: глобализация, тренды глобализации, последствия глобализации, концепции глобализации, глобализационные парадоксы, сценарии глобального развития.

Постановка проблеми. Відсутність чітко сформульованої стратегії розвитку України у сучасному світовому вимірі, попри виконання усіх вимог уніфікації та інституційне підлаштування соціуму під непритаманне йому середовище, може бути пояснена як за допомогою цивілізаційної методології, так і за допомогою методології формаційної. Не виступаючи проти правомірності критичного ставлення до формаційного підходу як методологічної бази оцінювання сучасних глобальних і національних соціоекономічних процесів, вважаємо необхідним акцентувати увагу на тій обставині, що на ідеологію він перетворюється (і завжди перетворювався) саме через підкреслено індивідуалістську його сутність. Але такий підхід також має свої вади і переваги.

Оскільки, по-перше, висхідний розвиток цивілізації пов'язується зі станом глобального (і національного) соціуму, з його рухом від індивідуалізму до комунітаризму як вищої його стадії; по-друге, управління таким соціумом покладається на наднаціональні уряди, а не на домінуючі анклавні, яким відводиться рівноважна роль поряд з іншими країнами; по-третє, не заперечує такої ролі національних утворень. Тому розгляд сучасних концепцій глобалізації залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Весь набір напрямів (шкіл) сучасної глобалістики можна представити таким чином.

1) Еколого-економічна школа (П. Екінс, Х. Гендерсон, Х. Дейлі, П. Хокінс, Е. Ловінс, Р. Норгаард, Л. Браун). У працях представ-

ників цієї школи наголошується на реалізації системного підходу в дослідженні суспільних проблем, на відмові від зосередження на внутрішніх закономірностях економіки, висувається вимога включення до аналізу зовнішніх, неекономічних факторів, доводиться можливість поєднання екологічних та економічних інтересів у процесах глобального розвитку.

2) Школа універсального еволюціонізму (М. Мойсеев), представники якої наголошують на тому, що глобальна природа є самоорганізованою системою, реакція якої є хоча й непрогнозованою, але неминучою у довгостроковому плані. Саме тому процеси глобального розвитку мають враховувати зворотну реакцію біосфери.

3) Школа глобальної екології, яка розробляє теорію глобальних рішень і компромісів, науково обґрунтовує модель глобальних наслідків ядерної війни, ядерної зброї, «ядерної зими», а також соціологію глобального компромісу; доводить можливість реалізації світових угод кооперативного типу задля вирішення планетарних завдань та ефективних компромісів.

4) Школа контрольованого глобального розвитку (Д. Гвішіані), представники якої передбачають реалізацію програми «Моделювання

глобального розвитку» з метою створення системи моделей альтернативного глобального розвитку та рекомендацій з вибору оптимальних стратегій управління. Виступає з пропозицією розвитку глобалістики з позицій загальносоціологічної теорії та методології, а також розглядає перехід до інформаційного суспільства як магістральний шлях вирішення глобальних проблем.

5) Школа міжнародної політичної економії (С. Стрендж, Е. Хеллайнер, Р. Андерхілл, Ф. Черні, Л. Вейс, Т. Пемпел, Т. Скопол, П. Евене, Д. Хелл, П. Катценштайн). Відстежує формування глобального економічного, правового та політичного простору поряд зі становленням нового світогосподарського порядку. Аналіз цих процесів проводиться під кутом зору силових відносин і міждержавних конфліктів. Розбираються суперечності між окремими групами інтересів, відомствами та гілками влади, їх вплив на формування економічної та зовнішньої політики країни.

6) Школа економічної соціології (Ф. Бродель, М. Вебер, Т. Веблен, Е. Дюргейм, К. Полань, І. Шумпетер, М. Грановетер, М. Кастельс, Р. Сведберг, А. Сен, А. Турен, Р. Холлінгсворт, Ф. Шміттер, В. Штрек, А. Етціоні), представники

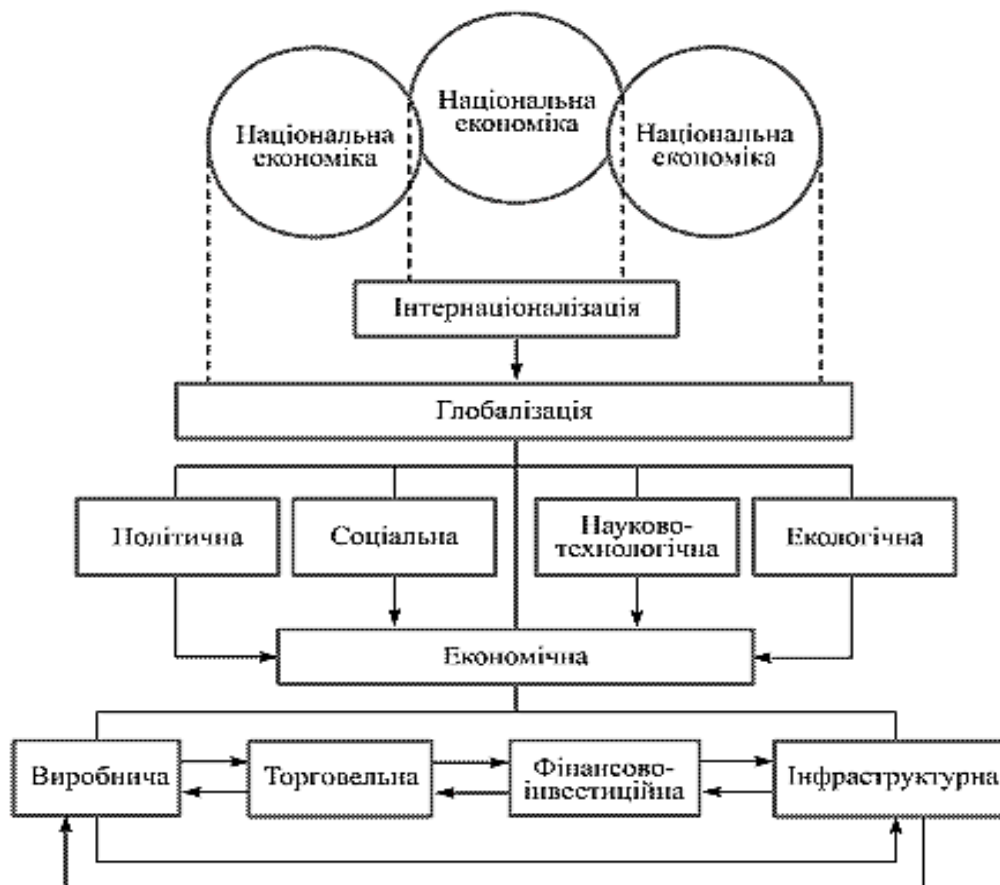

Рис. 1. Архітектура процесу глобалізації

Джерело: сформовано на основі джерел [2; 4; 5; 6; 12]

якої зазначають, що економіка тісно пов'язана з іншими сферами суспільного життя, а економічні процеси визначаються сукупністю суспільних інститутів. До таких інститутів належать не тільки правові норми та адміністративні рішення, але й системи цінностей, пріоритети, традиції, мораль, етика, що панують у суспільстві.

Найбільший потенціал наукового розвитку мають такі школи, як еколого-економічна, глобальної екології та економічної соціології. Але динамічний розвиток новітніх технологій та інформаційних процесів дає змогу припустити, що невдовзі сформується ще одна школа інтегративного підходу до процесів глобалістики.

Метою дослідження є формування основних тенденцій розвитку, прояву та наслідків глобалізації, а також формування контурів нової сучасної концепції, яка здатна врахувати новітні процеси в світовому просторі та спрямувати світ до позитивних стратегій розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У найбільш широкому розумінні глобалізацію можна трактувати як процес, що виводить міжнародну економіку на вищий рівень розвитку із системною інтернаціоналізацією умов і сфер людської життєдіяльності. Він включає в себе політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові (рис. 1).

Вчені розвинених країн зорієнтовані переважно на обґрунтування інтегруючої ролі західної ринкової моделі, безальтернативно позитивного впливу «вестернізації» на загальноцивілізаційні процеси, тобто очевидним є одновекторний прагматизм, породжений тривалим лідерством у світовій економіці країн Заходу.

Намагаючись осмислити ці масштабні зміни та дійти витоків процесу глобалізації, економісти створили низку наукових концепцій, що відтворюють внутрішню логіку суспільного прогресу, а також визначили його найближчі перспективи. Деякі з них, що одержали в останні десятиліття найбільше визнання і найбільш пов'язані з процесами розвитку інформатизації в суспільстві, необхідно розглянути.

До таких найбільш відомих концепцій варто віднести теорію постіндустріального суспільства, теорію інформаційного суспільства і концепцію нової економіки.

Деякі сучасні дослідники [3; 4; 12] виділяють три основні виміри глобалізації: як об'єктивної тенденції світового економічного, політичного, соціального і культурного розвитку; як політичної і стратегічної мети, висунутої елітами наймогутніших держав і контрольованих ними міжнародних організацій; як методології аналізу процесів розвитку і розробки стратегій на рівні суб'єктів глобалізації (держав, міжнародних організацій, корпорацій) [62].

Ми вважаємо таку класифікацію вимірів глобалізації неповною. На наш погляд, її можна доповнити такими вимірами: а) як нова глобальна стратегія наймогутніших корпорацій; б) як інтегрована стратегія і взаємодія наймогутніших держав, глобальних міжнародних організацій і глобальних корпорацій разом узятих.

Глобалізація – це метасистема, що характеризується прискоренням темпів розвитку всіх сфер суспільного життя: економічного, соціального, політичного, духовного тощо.

При цьому глобалізація не тільки означає прискорення темпів розвитку соціально-економічних процесів, але й виводить їх на якісно новий рівень.

Найвиразніше глобалізація виявляється у сфері економіки. Американський професор П. Ратленд виділяє 6 ключових ознак глобалізації, з яких 4 стосуються економічної сфери [7; 13]:

1) революція в інформаційних технологіях; глобальна ера пов'язана з комунікаційними системами, які об'єднують світ (телебаченням, супутниками, комп'ютерами, Інтернетом, телефонами тощо);

2) економічна революція, яка включає такі елементи:

- лібералізація торгівлі;
- плаваючі обмінні курси;
- прискорений розвиток сфери послуг;
- здешевлення енергії (зокрема, атомна енергія);
- зменшення регулюючої ролі держави в національній економіці;

3) регіоналізація світової економіки (поряд із глобалізацією міжнародних економічних відносин поширюється утворення регіональних інтеграційних угруповань (СНД, ЄС тощо));

4) поляризація; глобалізація поглиблює прірву в економічних рівнях високорозвинених країн та країн менш розвинутих [5; 9; 12].

Глобалізація світової економіки створює серйозну основу рішення загальних проблем людства. Сьогодні незмірно збільшуються можливості людства, більш повно враховуються всі сторони його життєдіяльності, створюються умови для гармонізації. Назвемо позитивні наслідки глобалізаційних процесів [2; 6]:

- активізація міжнародної економічної діяльності;
- виникнення і поширення діяльності ТНК;
- посилення відкритості національних економік;
- формування єдиної інформаційної системи;
- прискорення взаємодії національних економік [1; 8].

Сучасні глобалізаційні процеси розгортаються насамперед між промислово розвину-

тими країнами і лише потім охоплюють країни, що розвиваються. Глобалізація зміцнює позиції першої групи країн, дає їм додаткові переваги. Водночас розгортання процесів глобалізації в рамках сучасного міжнародного поділу праці може заморозити нинішнє положення менш розвинутих країн так званої світової периферії, що стають скоріше об'єктами, ніж суб'єктами глобалізації [10].

Негативні наслідки глобалізації можуть відчувати на собі менш розвинуті країни, що належать до так званої світової периферії. Глобалізація для таких країн породжує низку додаткових проблем:

- збільшення технологічного відставання від розвинутих країн;
- зростання соціально-економічного розшарування, маргіналізацію (тобто руйнування державного суспільства, що є процесом розпаду соціальних груп, розривів традиційних зв'язків між людьми, втрачання індивідами об'єктивної приналежності до тієї чи іншої спільноти, почуття причетності до визначеної професійної чи етнічної групи);
- зuboжіння основної маси населення;
- посилення залежності менш розвинутих країн від стабільності і нормального функціонування світогосподарської системи;
- обмеження ТНК здатності держав проводити національно орієнтовану економічну політику;
- збільшення зовнішнього боргу, насамперед міжнародним фінансовим організаціям, що перешкоджає подальшому прогресу.

Більшість таких країн, беручи участь в інтернаціоналізації як постачальники сировини і виробники трудомісткої продукції (а деякі з них – постачальники деталей і вузлів для сучасної складної техніки), виявляється у всебічній залежності від передових держав і має доходи, менші і дуже нестабільні, залежні від кон'юнктури світових ринків.

Розглянемо базові глобальні парадокси [3; 10; 14]:

- парадокс глобальної стратифікації;
- феномен домашнього заміщення;
- парадокс «Філдстайна – Хоріока»;
- парадокс низької мобільності нетто-потоків капіталу;
- парадокс дисоціації.

Парадокс глобальної стратифікації. Ключовим моментом теоретичної бази глобалізації є згладжування нерівномірності розвитку, утворення однорідного взаємопов'язаного для співробітництва глобального простору. На практиці ж спостерігається не об'єднання і зменшення нерівномірностей, а стратифікація, тобто розшарування, загострення нерів-

номірностей розвитку (зокрема, економічного розвитку різних країн і регіонів світу). Парадокс стратифікації пов'язаний із поглибленням технологічної диференціації країн, політичного тиску за допомогою прямих дій уряду або завдяки діяльності МВФ, Світового банку і СОТ. Цей тиск використовували для уніфікації всіх національних економік на основі набору однакових вимог щодо вільного руху капіталу, товарів, послуг, технологій відповідно до ринкової оцінки. Така економічна система є вигідною лише для тих, хто займає найбільш сильні конкурентні позиції у світовій економіці.

Феномен домашнього заміщення ґрунтується на ідеї про те, що диверсифікований фінансовий портфель (тобто портфель, що містить багато цінних паперів різних компаній різних країн світу) має більше шансів бути прибутковим, ніж недиверсифікований портфель (який містить обмежену кількість цінних паперів). Моделі селекції портфельних інвестицій, розроблені Дж. Тобінімі та Г. Марковцем, Х. Грубел, Х. Леві та М. Сарнат, показали, що завдяки міжнародній диверсифікації можна досягти значних прибутків. На їхню думку, оптимальний фінансовий портфель має включати цінні папери всіх країн. Але Дж. Потерба та Френч на основі оцінки міжнародних портфельів інвесторів з Японії, США і Великобританії наприкінці 80-х років ХХ ст. довели, що інвестори віддають перевагу інвестиціям в інструменти економік своїх власних країн. Таким чином, парадокс «домашнього заміщення» продовжує існувати.

Парадокс «Філдстайна – Хоріока». За умов, що фінансові ринки були б повністю глобалізованими, це автоматично означало б глобалізацію заощаджень. Теорія передбачає, що надлишкові внутрішні заощадження спрямовуються до країн, які гарантують можливості забезпечення найбільшої норми прибутку, що свідчить про високу кореляцію між цими показниками, яка спростовує твердження про фінансову інтеграцію ринків. Іншими словами, дослідники парадоксу «Філдстайна – Хоріока» дійшли висновку, що ринки характеризуються не експортом надлишкового капіталу, а поглинанням надлишку заощаджень внутрішнім ринком.

Парадокс низької мобільності нетто-потоків капіталу. Міжнародні потоки капіталу є одним з найважливіших індикаторів глобалізації фінансових ринків. Дослідження М. Обстфельда та А. Тейлора показали, що середній розмір чистих міжнародних потоків капіталу дорівнює відношенню сальдо рахунка поточних операцій до номінального ВВП. Зміни у чистих міжнародних потоках капіталу тісно пов'язані з цілями макроекономічної політики держав, а саме стабільністю валютного курсу,

стійкістю внутрішньогосподарської діяльності або вільним рухом капіталу.

Парадокси глобалізації фінансового ринку частково пояснюються диспропорцією його розвитку на користь похідних фінансових інструментів (трансферт ризиків завдяки використанню деривативів). Міжнародні фінансові угоди можна інтерпретувати як трансферт заощаджень і/або ризиків від економічних агентів, які володіють надлишком ресурсів у тому напрямі, де вони у дефіциті. Отже, угоди з деривативами дають змогу ідентифікувати ризик і передавати його іншому контрагенту. Враховуючи те, що операції з деривативами складають значну частку загального обсягу міжнародних операцій, слід сказати, що специфіка глобалізації на фінансових ринках виявляється у зростанні обсягів міжнародного трансферту ризиків, а не потоків капіталу.

Парадокс дисоціації. Цей парадокс виник на стику двох глобальних тенденцій, а саме інтеграції та дезінтеграції. Найбільш показовим у цьому відношенні є приклад створення і функціонування ЄС. Остання хвиля розширення ЄС привела до зростання його гетерогенності за багатьма параметрами: розмірами (великі та малі країни), рівнями економічного розвитку (високо- та середньорозвинені національні господарства), станом розвитку ринкової економіки і демократії (зрілі системи і системи, що формуються), географічним розташуванням (Північний, Західний, Південний та Центральний регіони Європи).

Протистояння держав за сучасного сценарію глобалізації будуються за моделлю, яку

визначають країни-лідери, нав'язуючи менш розвиненим країнам умови індивідуалізму, а саме саморегулювання, відкритість, конкуренцію, вільне ціноутворення, та залишаючи для власного вжитку умови комунітаризму. Щоб вийти на рівень міждержавної конкурентної боротьби, слабзорозвинені країни мають мобілізувати свої зусилля за моделлю економічного націоналізму і будувати національну конкурентоспроможність для забезпечення рівних умов участі у конфронтації [14].

Висновки з проведеного дослідження. Актуалізація проблеми визначення сучасних масштабів цивілізаційних зрушень обумовлена переоцінкою цінностей, що відбувається нині, і пошуком змісту загальнолюдської ідентичності, що стає основою формування нового образу глобального світу. Очевидною є та обставина, що індивідуалістське трактування людини, як самодостатньої базової компоненти світової спільноти не виправдовує себе: на фоні посилення більш реальних і відчутних глобальних цивілізаційних і загальнонаціональних зрушень така компонента видається надто абстрактною.

Варіативність сценаріїв глобалізації сьогодні знівельована не тільки тими позитивними та негативними зрушеннями, що існують, але й парадоксами, що сформувались. Розвинені країни-домінанти чинять тиск на світовому, політичному і економічному просторі як на національні економіки, так і на цивілізаційні світи. Кінцевою метою такого тиску, повинно стати формування однорідного, уніфікованого, сприйнятливого до економічної і культурної експансії глобального поля.

Список використаних джерел:

1. Базилевич В.Д. Політекономія: [підруч.] / В.Д. Базилевич. – К.: Знання-Прес, 2007. – 720 с.
2. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек; пер. с нем. А.В. Григорьева, В.М. Седельника; общ. ред. и послесл. А.Н. Филиппова. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
3. Вергун А.М. Концепція сталого розвитку в умовах глобалізації / А.М. Вергун, І.О. Тарасенко // Вісник КНУТД. – 2014. – № 2. – С. 207–208.
4. Гідденс Е. Нестримний світ. Як глобалізація перетворює наше життя / Е. Гідденс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://philosophy.ua/ua/lib/books/translations/?doc:int=50#_Toc128240203.
5. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень / Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2006. – 248 с.
6. Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція / Д.Г. Лук'яненко. – К.: ТОВ «Національний підручник», 2008. – 220 с.
7. Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире / под ред. П. Бергера, С. Хантингтона. – М.: Прогресс, 2004. – 240 с.
8. Навроцька Н.А. Економічна глобалізація: проблема сутнісного розуміння та визначення / Н.А. Навроцька // Проблеми матеріальної культури. Економічні науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/46512/19-Navrotskaya.pdf?sequence=1>.
9. Россия в окружающем мире: 2002 (Аналитический ежегодник) / отв. ред. Н.Н. Марфенин; под общ. ред. В.И. Данилова-Данильяна, С.А. Степанова. – М.: Изд-во МНЭПУ, 2002. – 365 с.
10. Сазонець О.М. Інформаційна складова глобальних економічних процесів / О.М. Сазонець. – Донецьк: Юго-Восток, Лтд, 2007. – 360 с.

11. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (проект) // Офіційний сайт Верховної Ради України (Комітет з питань освіти і науки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017&showHidden=128.

12. Татаренко Н.О. Концепції глобалізації: альтернативи чи безальтернативність? / Н.О. Татаренко // Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Серія «Економічні науки». – 2016. – Ч. III. – Вип. 23. – С. 104–113.

13. Badie B. La fin des territoires. Essai sur le désordre international et sur l'utilité sociale du respect / B. Badie. – Paris: Fayard, 1995. – 280 p.

14. Fukuyama F. The West has Won: Radical Islam Can't Beat Democracy and Capitalism / F. Fukuyama [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guardian.co/uk>.

Vedernikova S.V.

MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF GLOBALIZATION

The article is structured the main schools that are engaged in global studies. The architecture of the process of globalization has been formed and the main dimensions of globalization as an objective category have been determined. There are 6 key signs of globalization, of which 4 relate to the economic sphere. The most important manifestations of globalization include: an increase in open national economies; rapid development of systems of a single world information network; increase and activation TNCs; reduction of the role of government in the management of the national economy, increase in the uneven economic development of countries; accelerate the interaction of national cultures, create a cross-cultural environment for the functioning of the global economy. The positive and negative consequences of globalization are classified. The basic global paradoxes are considered and the vectors for forming the strategy of positive scenarios of world development are proposed.

Key words: globalization, trends in globalization, effects of globalization, concept of globalization, globalization paradoxes, global development scenarios.